

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯ ОПИТ В СИСТЕМАТА НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

Катя Стоянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“,
Департамент за информация и усъвършенстване на учители

Резюме. В настоящия материал е направено сравнение между българския и европейския опит в системата на професионалното образование и обучение в следните аспекти: законодателство, институции, вход в системата на професионалното образование, процес на обучение и изход от системата.

Keywords: vocational education and training, laws, institutions, training process

Законодателство

Професионалното образование в Германия и Франция е напълно обезпечено с необходимите закони и конкретни нормативни документи, като най-важна роля има Законът за професионално образование.

След 1999 г. у нас се разработиха редица важни закони и нормативни документи, регламентиращи професионалното образование, базирани на европейския опит. В тази връзка през 1999 г. бе приет и влезе в сила Закон за професионалното образование и обучение (ЗПОО)¹⁾, който регламентира всички дейности и институции, свързани с професионалното образование. С този закон се постави началото на реформата в професионалното образование в посока хармонизиране с европейските образователни стандарти.

Институции

Опитът на Германия и Франция показва участието и взаимодействието на значителен брой институции, пряко свързани с подготовка, квалификация и реализация на работна сила. Дейностите и отговорностите между тях са точно разпределени и регламентирани на принципа на паритет, толерантност и етика.

В България Законът за професионално образование и обучение регламентира институции в системата на професионалното образование като:

- професионални училища (ПУ) ;
- професионални гимназии (ПГ);

- училища по изкуствата;
- спортни училища;
- професионални колежи;
- центрове за професионално обучение;
- центрове за информация и професионално ориентиране;
- центрове за квалификация на обучаващите, както и тези, които са свързани с нейното управление, финансиране и подпомагане като:
 - Национална агенция за професионално образование и обучение;
 - Министерство на образованието и науката;
 - Министерство на труда и социалната политика;
 - Министерство на здравеопазването (Закон за професионалното образование и обучение);
- отраслови министерства;
- общини;
- организации на работодателите;
- браншовите синдикални организации.

Посочените институции са по подобие на европейските, но на практика у нас не се осъществяват добра координация и взаимодействие между тях, което се дължи на редица обективни и субективни фактори. Помощта и съдействието на фирмите-потенциални работодатели на обучаваните кадри в професионалните училища, не е достатъчна най-вече поради липса на достатъчни преференции при такова едно участие.

Важно е да се отбележи, че между институциите в България и посочените във Франция и Германия, които имат пряко отношение с професионалната подготовка на работна, сила има известни различия не само в наименованията, но и в техния статут (например у нас теоретичното и практическото обучение на ученици се осъществява на едно и също място – в професионални училища, при които освен средно образование се придобива и степен на професионална квалификация, а по Дуалната система в Германия теорията се провежда в т.нар. теоретични училища, а практиката – в учебни центрове).

„Вход“ в професионалното образование

В таблица 1 е представен „входът“ в професионалното образование в Германия, Франция и България²⁾, (Мерджанова, 2005).

Таблица 1: Вход в професионалното образование

Държава	Минимално входящо образователно равнище	Продължителност
Германия	след завършен X клас	3 г. (XI,XII,XIII кл.)
Франция	след завършен IX клас	3 г. (X,XI,XII кл.)
България	след завършен VI клас	2 г. (VII,VIII кл.)
	след завършен VII клас	5 г. (VIII,IX,X,XI,XII кл.)
	след завършен VIII клас	4 г. (IX,X,XI,XII кл.)

За разлика от Германия и Франция у нас за придобиване на различните квалификационни степени при ученици, дневна форма на обучение, входящото образователно равнище е различно.

За подходящ избор на професия, особено в техническите направления, практическият опит в системата на професионалното образование и обучение показва, че възрастовата граница на кандидатите трябва да е по-голяма. По този начин те самите могат да вземат по-правилно решение за насочване към определена професия (специалност). В тази връзка е необходимо въпросът да се анализира и преосмисли в посока с изискванията на европейските страни.

Процес на обучение

Общото между Германия, Франция и България:

- професионалното обучение се извършва под формата на пирамида (все по-тясно специализация към края на обучението, т.е. спецификата е в последния клас);
- професионалната подготовка включва два основни задължителни цикъла на обучение: общообразователен и професионален;
- професионалното обучение е теоретично и практическо.

Основни несъответствия в процеса на професионално обучение между Германия, Франция и България се изразяват в:

- продължителност на обучението;
- степени и програми за придобиване на професионална квалификация;
- подбор на учители;
- подбор на ученици;
- учебни програми (структура и съдържание);
- материална база;
- учебници и учебни помагала.

Продължителност на обучението

В съответствие с действащата учебна документация продължителността на обучение в нашите професионални училища е различна. За прием след VI клас продължителност – 2 години (за ПУ); за прием след VII клас (за ПГ) – 5 години, и за прием след VIII клас (за ПГ) – 4 години.

Степени и програми за придобиване на професионална квалификация

В Германия този проблем е решен много добре, като дава възможност за израстване на бъдещия работник с тристепенното обучение и последващо допълнително обучение под формата на курсове.

У нас това не е така. Съгласно Закона за професионалното образование и обучение са регламентирани *четири степени за професионална квалификация на работника*.

– *първа степен* („общ работник“): на практика няма кандидати в професионалните училища; интерес към нея има от страна на безработни над 16 г. и след необходимото обучение те я придобиват в центровете за професионално обучение; *в Германия и Франция това е едно междинно ниво при подготовката на работника*.

– *втора степен* („работник“ – типична за изпълнителските кадри за различните професионални направления): липсата на диференциация на тази степен (както в Германия) не позволява израстването на работника; този проблем би могъл да се реши с промяна в Закона за професионално образование и обучение с разделянето ѝ на под степени;

– *третата степен* изисква значителна професионална подготовка;

– *четвърта степен* е предназначена за лица със средно образование и минимална възраст 16 г. с продължителност на обучението 2 години.

Подбор на учители

В Германия Промишлено-търговската камара определя доколко кандидатът отговаря на дадените критерии за учител. В тази връзка нейни представители правят предварително проучване на кандидатите. Особено важен критерий е кандидатите да са работили поне 4 години по професията, да имат реален опит в практиката³⁾.

У нас изискванията за учител в професионално училище се различават от посочените за Германия. За заемане на длъжността „учител“ по професионална подготовка се изисква завършено висше образование (образователна степен магистър, бакалавър или специалист) по специалност от професионалното направление (съгласно Класификатора на областите на висше образование и професионалните направления и Списъка на професиите за професионално образование и обучение)⁴⁾, както и допълнителна професионална квалификация „учител“⁵⁾. Няма изискване за минимална възраст и трудов стаж по основната професия, както в Германия. Това от своя страна намалява качеството на учебния процес. Затруднява се връзката теория – реална практика.

Тук е мястото да се отбележат и други важни проблеми. Единият е свързан с липсата на млади специалисти, които да се насочат към преподавателска дейност в професионалните гимназии по строителство, а другият – с отлив на учители по практика, които са основното ядро на практическото обучение. Това се наблюдава почти във всички средни професионални училища, където в преподавателския състав преобладават учители над 40-годишна възраст, а практическото обучение се води от учители, завършили съответния университет (технически или технологичен), но там те не са подготвени за учители по практика. В строителните гимназии броят на учителите по

практика непрекъснато намалява и поради факта, че вече не съществуват традиционните български институти за подготовка на учители по практика (напр. института за учители по практика „Ламби Кандев“ в София, в който подготовката на учителите беше на много високо равнище).

Във висшите технически училища у нас младите специалисти, които искат да бъдат учители в професионални гимназии в съответната област, нямат такава подготовка. Такава могат да получат чрез допълнително обучение за придобиване на професионална квалификация „учител“⁽⁶⁾. Педагогическият опит показва, че това обучение не е достатъчно за непосредствено включване в реалната педагогическа практика, особено за учител по практика, която има своя специфика и за нея се изискват редица практически умения, които учителят трябва да е овладял, за да ги преподава качествено на учениците.

В тази посока би следвало да се помисли за една по-добра подготовка на бъдещите учители по техническите специалности, която може да бъде осъществявана успоредно с образованието на младите хора в съответните университети (висши училища), както и извън тях, но при условие да бъдат обучавани по-продължително и с акцент върху практическите умения.

Подбор на ученици

В Германия и Франция подборът на ученици се извършва от фирмите, с чието съдействие се определят броят на учениците и професиите, съобразно потребностите, които дават своите предложения на Федералната служба за разпределяне на работната сила. Към федералните служби за разпределяне на работната сила има центрове за професионално ориентиране, които помагат за окончателния подбор на кандидатите.

У нас условията и редът за приемане на ученици в държавни и общински училища се определя с Наредба за приемане на ученици в държавни и общински училища, която всяка година търпи известни корекции. Учениците се приемат чрез проверка на възможностите им и/или по документи. Проверката може да бъде чрез тест, изпит по учебен предмет, изпит за проверка на способностите⁽⁷⁾. Броят на паралелките и на учениците в тях се определя също с наредба, която регламентира и разделянето им на групи по учебна практика.

Професионалното ориентиране и насочване на кандидатите за изучаване на определена професия е предимно по желание учениците и на техните родители. За правилно ориентиране към подходяща професия има необходимост от откриване на съвременни центрове за професионално ориентиране в различните региони, които са регламентирани в Закона за професионалното образование и обучение (ЗПОО). В България имаше такива, но бяха закрити.

Учебни програми

В структурен аспект

Няма съществени различия в програмите за обучение у нас и например тези при Дуалната система в Германия. Различия има в реда, по който са включени отделните структурни елементи.

В съдържателен аспект

В програмите на Германия и Франция за обучение на изпълнителски кадри се акцентира на практическите знания и умения. У нас една значителна част от съдържанието е отделена за формиране на теоретични знания. Това не е необходимо при подготовка на работници. Общо мнение на потребителите на тези кадри е, че завършилите професионалните училища у нас знаят, но им липсват необходимите практически умения за пряко включване в реалното производство. Нуждаят се от допълнително обучение на работното място, което води до загуба на време и изразходване на средства.

Материална база

Професионалната подготовката на работна сила в Германия и Франция се осъществява в съвременни учебни кабинети (за провеждане на теоретичното обучение) и учебни работилници (за практическото обучение), снабдени с необходимото оборудване, техника, материали.

У нас професионалната подготовка се провежда в наличната база на професионалните училища, в които липсва съвременно оборудване. Това води до затрудняване на учебния процес и до невъзможност за усвояване на новите технологии, а оттам и до по-ниско качество при подготовката на работната сила.

Учебници и учебни помагала

В Германия и Франция учебният процес е обезпечен с необходимите учебници и учебни помагала, включващи най-новите технологии.

У нас не е така. Учебниците и учебните помагала за различните професионални направления трябва да бъдат заменени с нови, отговарящи на съвременните технологии. Необходимо е това да стане колкото се може по-скоро.

Изход от системата на професионално образование

У нас, както и в Германия, за завършване на професионално образование и обучение се полагат държавни изпити по теория и практика на професията. В изпитните комисии участват представители на обучаващите институции и на работодателите, като дейността им е регламентирана в съответните ЗПОО (Закон за професионалното образование и обучение). Оценката е комплексна от двата изпита: теория и практика.

Основната разлика е, че в Германия резултатите от изпитите се изпращат на Промишлено-търговската камара, която издава свидетелството за завършено професионално обучение, а проверката на професионалните компетенции е по единни задания под формата на тест за всички, които ще получат един и същ сертификат за професионална квалификация.

Изводи

При направените сравнения между българския и европейския опит в професионалното образование и обучение може да се вземат някои от положителните

страни на двете системи и да се приложат успешно у нас, като се запазят добрите български традиции при подготовка на средни кадри. За тази цел е необходимо по-голямо участие на институциите, имащи отношение към професионалната подготовка на работната сила, при подбора на учители, при ориентирането на младите хора за подходяща професия, в разработване на нормативните документи, пряко касаещи професионалното образование и обучение, в изпитните комисиции на „изхода“ за придобиване на степен на професионална квалификация да участват задължително представители на работодателите.

БЕЛЕЖКИ

1. Закон за професионалното образование и обучение. Обн. ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г.
2. Материали от семинар на тема: „Професионалната система на образование в Германия“, проведен в Магдебург, област Саксония –Анхалд, 24 октомври – 19 ноември 1994 г.
3. Пак там
4. Списък на професиите за професионално образование и обучение. София, МОН, 2003
5. Инструкция № 2 от 1994 г. за изискванията за заемане на длъжността „учител“ или „възпитател“, съобразно придобитото образование, професионална квалификация и правоспособност. Обн. ДВ. , бр. 69 от 26 август 1994 г. (изм. и доп. 2003 г.).
6. Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“. Обн. ДВ, бр. 34 от 29 април 1997 г.
7. Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“. Обн. ДВ, бр. 34 от 29 април 1997 г.

ЛИТЕРАТУРА

Мерджанова, Я. (2005). *Институционален синергетизъм във френската образователна система. Организация и управление на образованието и детската градина*, 5, 33-34.

COMPARATIVE ANALYSIS OF BULGARIAN AND EUROPEAN EXPERIENCE IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

Abstract: In this paper there are comparison between the Bulgarian and European experience in the system vocational educational and training in the following aspects: laws, institutions, “entrance“ in the system of vocational education and training, learning process and “output“ from system.

Assistant professor Dr. Katia Stoyanova

✉ Sofia University “St. Kliment Ohridski“ –
Department of Information and In – Service Training Teacher
224, Tzar Boris III Blvd., Sofia, Bulgaria
e-mail: katiastoyanova@abv.bg